

TEBRİZ'İN STRATEJİK ROLÜ BAĞLAMINDA OSMANLI- İRAN (SAFEVÎ) REKABETİ

Davut Adlığ

Dicle Üniversitesi, davut.adlig@dicle.edu.tr, 0000-0003-3140-5919

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 06/01/2026, Accepted / Kabul Tarihi: 07/02/2026

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1858061>

Tebriz'in Stratejik Rolü Bağlamında Osmanlı- İran (Safevî) Rekabeti

Öz

Önemli bir stratejik konuma sahip olan Tebriz, İran platosu ile Anadolu-Kafkasya geçiş hattında yer almaktadır. Doğal geçitlere sahip olan şehir, ticaret yolları üzerinde hâkim bir konumda olduğundan bölgesel güçler tarafından sürekli mücadelelerin odağı olmuştur. Tarihi M. Ö. 2. bin yıla kadar uzanan Tebriz'de Manna Krallığı, Med Devleti, Sâsânîler, Emevîler, Abbâsîler, Sac Oğulları, Revvâdîler, Selçuklular, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevî Devleti, Osmanlı Devleti, Afşar Devleti, Kaçar Devleti gibi devletler hüküm sürmüştür. Tebriz birçok medeniyete ev sahipliği yaptığından zengin bir kültüre sahip olmuştur. Tebriz şehri birçok devletin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bu devletlerden birisi de şüphesiz Osmanlı Devleti olmuştur. Tebriz için Özellikle Safevî Devleti ile mücadele eden Osmanlılar son zamanlarda Afşar ve Kaçar Hanlığıyla mücadele etmiştir. Bu mücadelelere Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, IV. Murad bizzat katılmış ve Tebriz'e gitmişlerdir. Osmanlı Devleti defalarca Tebriz'i ele geçirmesine rağmen, Safevîlerin uyguladığı yıpratma stratejileri, coğrafi şartlar ve lojistik zorluklar Osmanlıların Tebriz'i kalıcı olarak elde tutmasını engellemiştir. İki devlet arasında defalarca el değiştiren şehir, çıkan savaşlardan çok zarar görmüş ve yıpranmıştır. Bu çalışmada, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Osmanlı Kronikleri ve konuyla ilgili yazılmış Araştırma-İnceleme eserlerinden yararlanarak Osmanlı Devleti'nin Tebriz üzerindeki hâkimiyet mücadeleleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tebriz, Osmanlı-Safevî Rekabeti, Osmanlı-İran İlişkileri, Safevî Devleti, Osmanlı Doğu Siyaseti.

The Ottoman–Iranian (Safavid) Rivalry İn The Context Of Tabriz's Strategic

Abstract

Located at a highly strategic crossroads, Tabriz lies on the transition route between the Iranian plateau and the Anatolia–Caucasus corridor. Owing to its control over natural passes and its dominant position on major trade routes, the city has historically been a focal point of continuous struggles among regional powers. The history of Tabriz dates back to the second millennium BCE, during which numerous states and civilizations ruled the city, including the Mannaean Kingdom, the Median State, the Sasanian Empire, the Umayyads, the Abbasids, the Sajids, the Rawwadids, the Seljuks, the Ilkhanids, the Qara Qoyunlu, the Aq Qoyunlu, the Safavid State, the Ottoman Empire, the Afsharid State, and the Qajar State. As a result of hosting many civilizations throughout history, Tabriz developed a rich and diverse cultural heritage. Throughout history, Tabriz became the scene of intense struggles for domination, one of the most prominent actors being the Ottoman Empire. The Ottomans primarily competed with the Safavid State over Tabriz and, in later periods, confronted the Afsharid and Qajar dynasties. Ottoman sultans such as Selim I (Yavuz Sultan Selim), Süleiman the Magnificent (Kanunî Sultan Süleyman), and Murad IV personally participated in these campaigns and entered Tabriz. Although the Ottoman Empire captured the city on several occasions, it was unable to establish permanent control due to Safavid scorched-earth tactics, difficult geographical conditions, and logistical constraints. Consequently, Tabriz frequently changed hands and suffered extensive destruction and deterioration as a result of prolonged warfare. This study focuses on the Ottoman Empire's struggle for dominance over Tabriz within this historical context.

Keywords: Tabriz, Ottoman–Safavid Rivalry, Ottoman–Iranian Relations, Safavid State, Ottoman Eastern Policy.

GİRİŞ

Bugünkü İran İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Tebriz, Doğu Azerbaycan olarak adlandırılan eyaletin merkezi ve en önemli şehri olup, Azerbaycan coğrafyasının güneyinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık 1350 m yükseklikte bir havza üzerinde kurulan şehir, matematiksel konum bakımından 38° 1'-38° 9' kuzey enlemleri ile 46° 11'-46° 23' doğu boylamları arasında bulunmaktadır. İran platosu hem de Kafkasya-Anadolu geçiş hattı üzerinde önemli bir konumda olan Tebriz'in üç tarafı dağlarla çevrilidir (Şimşek, 2010, 121-124). Kuzeyinde Karacadağ ve Eynal Dağı, güneyinde ise volkanik karakterli Sehend Dağı'nın yükseldiği geniş bir düzlükte yer alır. Urmiye Gölü'ne dökülen Acıçay (Talha Rud) ve kolları tarafından sulanan bir ova üzerinde gelişen şehrin yerleşim dokusunun şekillenmesinde özellikle Meydan Çayı (Mehran Rud) etkili olmuştur. Şehrin merkezinden geçen bu akarsu aynı zamanda ovadaki tarımsal üretimi destekleyen su kaynaklarını da oluşturmaktadır. Coğrafi mevkii olarak Tebriz, doğudan Erdebil, Tahran, batıdan Hoy, Erzurum, Trabzon, kuzeyden Tiflis, Erivan, Çulfa hatları arasında tek müsait olan geçit noktası vazifesi görmektedir (Polat, 2010, 10-11).

Tebriz Doğu Azerbaycan'ın genel karakterine uygun biçimde karasal iklimin etkisi altında bulunmaktadır. Kış aylarının sert ve soğuk geçtiği şehirde sıcaklık bazı aylarda 40 dereceye kadar yükselebilmektedir. İlkbahar ve sonbahar mevsimlerinde yağış alan şehir, yaz aylarında kuraklık yaşamaktadır. Fiziki ve coğrafi konumu ile iklim ve bitki örtüsü, Tebriz'in tarih boyunca "yaşanabilir ve cazip bir şehir" olarak öne çıkmasında etkili olmuştur (Usul, 2021, 83-85).

Tebriz jeolojik açıdan hareketli bir alanda kurulmuştur. Şehrin güneyinde yer alan sönmüş Sehend Dağı ve çevresindeki fay hatları, tarihî dönemlerden itibaren çeşitli büyüklükte depremlerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Tarihî kaynaklarda Tebriz'de en büyük depremler 1042 (M: 7,3), 1641 (M: 6,8), 1721 (M: 7,3), 1780 (M: 7,4) ve 1786 (M: 7,1) yıllarında meydana geldiği belirtilmektedir. Şehrin büyük ölçüde yıkıldığı 1042 yılındaki depremde yaklaşık kırk bin kişinin hayatını kaybettiği aktarılmaktadır. Seyahatname adlı eserinde bu depremlerden bahseden Evliya Çelebi, şehrin surlarının yeniden inşası ve güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır. Meydana gelen bu şiddetli depremler, her defasında Tebriz'in yaklaşık % 75'ine zarar vermiş, tarihî yapılar büyük ölçüde tahrip olmuş, dolayısıyla bu dönemlerde şehrin gelişimi olumsuz etkilenmiştir. Tebriz, sahip olduğu coğrafi ve stratejik özellikler sebebiyle her yıkımdan sonra yeniden imar edilmiş ve önemli bir yerleşim yeri olma özelliğini devam ettirmiştir (Şimşek, 2010, 126).

Tebriz adının anlamı ve kökeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Antik ve Orta Çağ kaynaklarında şehrin adı Tarmakisa, Ganzak, Gazaka, Tavrez, Tauris ve benzeri şekillerde geçmektedir. Bazı araştırmacılar, şehrin adının özellikle "ateş" ve "ısı" kavramlarını çağrıştıran eski yer adlarıyla ilişkili olabileceğini belirtirken, bazı araştırmacılar da Tebriz'in adını, bölgedeki Saka Pers mücadeleleri sırasında kullanılan ateşli oklar ve savaş taktikleriyle ilişkisi olduğunu söylemektedir. Sehend Dağı'nın geçmişteki volkanik faaliyetleri sebebiyle şehrin adının "ateş saçan" veya "ateş döken" anlamını çağrıştırdığı yönünde görüşler de bulunmaktadır (Bakır-Altungök, 2015: 65-67; Usul, 2021: 85). Tüm bunlarla beraber Evliya Çelebi gibi "sıtma giderici" ve "sıtma dökücü" manalar yükleyenler de vardır (Minorsky, 1997, 12/83). Azerbaycan tarihçisi ve araştırmacı olan Seyit Ahmet Kesrevî, Tebriz'in adıyla ilgili yaptığı çalışmalarda bir sonuca varamadığını söylemiş ve tam bir sonuca varmanın zor olacağını dile getirmiştir (Polat, 2010, 12). Tebriz adının bu kadar çeşitli olması ve Tebriz adıyla ilgili bu kadar farklı yorumların olması bu şehrin tarihsel geçmişi ve kültüründeki zenginliği göstermektedir.

Tarih boyunca doğu ile batı arasında önemli bir geçiş ve kavşak noktasında olan Tebriz, İpek Yolu üzerinde yer almakta, doğudan gelen kervanların batıya, batıdan gelenlerin ise doğuya açıldığı bir ticaret merkezi konumunda bulunmaktaydı. Şehir, farklı coğrafyalardan getirilen malların alınıp satıldığı, tüccarlar için özel han ve kervansarayların inşa edildiği, ticari bir merkez haline gelmiştir. Özellikle İlhanlı döneminde Sultaniye ve Bağdat ile birlikte doğu-batı ticaretinin merkezlerinden biri olarak anılan Tebriz'de, Venedik ve Ceneviz tüccarlarıyla ticari ilişkiler kurulmuştur (Tuysuz, 2021, 289-292). Bu coğrafi avantaj ve ticari canlılık şehrin siyasî ve idarî açıdan da öne çıkmasını sağlamıştır. Özellikle İlhanlılar döneminde başkent olarak yeniden imar edilen şehir, farklı dönemlerde Türk ve İran Devletleri'nin merkezleri olmuştur. Bu durum Tebriz'in sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasî ve askeri bakımdan da stratejik bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Onullahi, 1982, 33-36).

1. Tebriz'in Kısa Tarihçesi

Tebriz ve çevresi, Urmiye Gölü havzasında yapılan arkeolojik çalışmalardan da anlaşıldığı üzere İlkçağlardan itibaren Ön Asya'nın en eski yerleşim alanlarından biridir. Paleolitik'ten Demir Çağı'na kadar kesintisiz yerleşim yeri olan bölgede, özellikle M.Ö. 6000'li yıllara tarihlenen Neolitik dönem buluntuları, yerleşik hayatın erken dönemlerde başladığını ortaya koymaktadır. Yanık Tepe (Kara Tepe) gibi merkezlerde tespit edilen kerpiç yapılar, tarım

ve hayvancılığa dayalı yerleşik yaşamın geliştiğini göstermektedir (Çıralı, 2020, 3). Asur kaynaklarında M.Ö. VIII. yüzyılda “Tarmakisa” adıyla anılan Tebriz, Manna Devleti döneminde stratejik ve iktisadi açıdan önemli bir merkez olmuştur (Polat, 2010, 15).

İlk çağlardan beri önemli bir yerleşim olan Tebriz özellikle Sâsânîler döneminde Azerbaycan bölgesinin askerî, idarî ve dinî merkezlerinden biri olarak önem kazanmış, Kafkaslar ve Bizans sınır hattında olması nedeniyle garnizon bir şehir konumunda olmuştur. Şehir, ticaret yolları üzerinde olması, surlarla çevrili iç kalesi, ordugâhları, tapınakları ve ticari yapılarıyla Sâsânî hâkimiyetinin bölgedeki dayanak noktalarından biri olmuştur. Ancak Sâsânî-Bizans mücadelelerinin şiddetlendiği dönemlerde Tebriz, özellikle Bizans İmparatoru Herakleios'un seferleri sırasında ağır bir yıkıma uğramış, Bizans ve Hazar ittifakı çerçevesinde gerçekleştirilen saldırılar neticesinde şehirdeki tapınaklar, saraylar ve askerî yapılar büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bu tahribat, Tebriz'in Erken Ortaçağlara ait mimari ve kültürel dokusunun önemli ölçüde ortadan kalkmasına yol açmış; buna rağmen şehir, sahip olduğu coğrafi ve ekonomik avantajlar sayesinde sonraki dönemlerde yeniden inşa edilerek varlığını sürdürmüştür (Bakır-Altungök, 2015, 90-93; Tefazzülü, 1995, 11/255).

Tebriz, Hz. Ömer dönemindeki İslâm fetihleri sırasında 642 yılında Müslümanların hâkimiyetine girmiş, Sâsânî hâkimiyetinin sona ermesinden sonra şehir, Abbâsî idaresi altında yeniden imar edilerek askerî ve idarî bakımdan önemli bir merkez hâline gelmiştir (Bilgili, 2011, 40/219). Abbâsîler döneminde gerçekleştirilen iskân ve imar faaliyetleriyle şehir büyümüş, Sac Oğulları ve ardından Revvâdiler gibi yerel hanedanların hâkimiyetinde siyasî ve iktisadî bir merkez olarak varlığını sürdürmüştür (Minorsky, 1997, 12/83). XI. yüzyıl ortalarında Selçuklu hâkimiyetine giren Tebriz, Irak Selçukluları ve Atabegler dönemlerinde Azerbaycan'ın en önemli şehirlerinden biri olmuş, İlhanlılar devrinde ise siyasî merkez olmanın yanı sıra doğu-batı ticaret yolları üzerinde yer alması sebebiyle büyük bir iktisadî canlılık kazanmıştır. İlhanlıların zayıflamasıyla birlikte şehir, sırasıyla Celâyirliler ve Karakoyunluların idaresine geçmiş, nihayet 1469 yılında Uzun Hasan tarafından Akkoyunlu Devleti'nin başkenti yapılan Tebriz, bölgenin en güçlü siyasî ve ticari merkezlerinden biri hâline gelmiştir (Tuysuz, 2021, 290-292).

Akkoyunlu Devleti döneminde Tebriz, Uzun Hasan'ın siyasî hâkimiyetini pekiştirmesiyle birlikte devletin en önemli idarî ve kültürel merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Uzun Hasan'ın Diyarbakır merkezli yönetimini Tebriz'e yöneltmesi, şehrin Azerbaycan coğrafyasındaki tarihsel ve stratejik önemini artırmıştır. Tebriz bu dönemde siyasî kararların alındığı, ticaret yollarının kesiştiği ve Türkmen unsurların yoğun olarak yerleştiği bir merkez konumuna yükselmiştir (Polat, 2010, 108). Akkoyunlu hâkimiyetinin zayıflaması ve iç mücadelelerin artması, Tebriz'in yeni bir siyasî güç için uygun bir merkez hâline gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu ortamda Şah İsmail, 1501 yılında Tebriz'e girerek burada hükümdarlığını ilan etmiş, hutbeyi On İki İmam adına okutmuş ve Safevî Devleti'ni resmen kurmuştur (Gündüz, 2018, 452). Böylece Tebriz, Safevî Devleti'nin ilk başkenti olarak hem siyasî hem de mezhebî dönüşümün merkezine yerleşmiştir (Dedeyev, 2009, 127).

Safevî iktidarının Tebriz'de tesis edilmesi, şehrin sadece idarî değil, aynı zamanda ideolojik bir merkez hâline gelmesine yol açmış, bu durum Osmanlı Devleti ile ilişkilerin de Tebriz ekseninde şekillenmesine neden olmuştur. II. Bayezid döneminde Osmanlı-Safevî ilişkileri başlangıçta karşılıklı tanıma ve temkinli diplomasi çerçevesinde yürütülmüş, Şah İsmail'in elçiler göndermesi ve iki taraf arasında yazışmalar yapılması, Tebriz'in bu ilk temasların odak noktalarından biri olduğunu göstermiştir (Mustafayev, 2011, 27-29). Bununla beraber Safevîlerin Anadolu'daki Kızılbaş faaliyetleri Osmanlı yönetimini giderek tedirgin etmiş, her ne kadar Bayezid dönemi boyunca açık bir askerî çatışmadan kaçınılmış olsa da ilişkiler ihtiyatlı ve gerilimli bir zeminde ilerlemiştir. Bu süreçte Tebriz, hem Safevî siyasetinin merkezi hem de Osmanlı-Safevî rekabetinin ilk somut izlerinin görüldüğü bir şehir olarak ön plana çıkmış, iki devlet arasındaki ilişkilerin ilerleyen yıllarda sertleşeceğinin işaretlerini vermiştir (Dedeyev, 2009, 127-128).

2. Çaldıran Savaşı ve Tebriz Yolunun Osmanlı Devleti'ne Açılması

Yavuz Sultan Selim daha şehzadeliğinde bile her fırsatta Safevîlerin hareketlerinden rahatsızlığını dile getirmiştir. Diğer şehzadeleri bertaraf ederek Osmanlı tahtına geçen Yavuz, Safevî tehlikesine karşı tedbirler almaya başlamıştır. Şah İsmail, Sultan Selim tahta geçtiğinde ona, tebrik için, elçi göndermeyerek memnuniyetsizliğini belirtmiştir. Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devleti'nin en önemli meselesi olarak Şah İsmail'i görmüştür. Dolayısıyla devletin büyümesinin önünde en büyük engel olarak gördüğü, Safevîler üzerine sefere karar vermiştir (İvecan, 2007, 4-5). Halkı İran Seferi'ne ikna etmek için, zamanın ulema ve müftülerinden Şiiliğin batıl olduğunu beyan eden fetvalar hazırlamalarını istemiştir (Kılıç, 2001, 23-25). Safevî tehlikesinin büyüklüğünü orduya anlatan Sultan Selim, onların da desteğini almış ve sefere çıktıktan sonra Şah İsmail'le aralarında tahrik edici mektuplaşmalar başlamıştır. (Özcan, 1996, 2/184-185).

23 Ağustos 1514 tarihinde Osmanlı ordusu ile Safevî ordusu Çaldıran Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı ordusu uzun ve yıpratıcı bir yürüyüşten sonra savaş alanına ulaşırken, Safevî kuvvetleri önceden mevzilenmiş durumdaydı. Savaş sırasında Osmanlı ordusunun merkezinde yer alan yeniçeriler ve ateşli silahlarla desteklenen kapıkulu birlikleri belirleyici olmuş, Safevî ordusu süvari ağırlıklı yapısına rağmen bu ateş gücü karşısında çözülmeye başlamıştır. Şah İsmail muharebe sırasında ordusunu toparlamaya çalışmış ancak başarılı olamayarak savaş alanını terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece Çaldıran Meydan Muharebesi Osmanlı ordusunun kesin üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Bu zaferden sonra Tebriz yolu Osmanlıya açılmıştır (Cezar, 2011, 2/730-731).

3.Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'e Girişi

Çaldıran muharebesinden sonra iki gün savaş meydanında kalan Yavuz, ordusunu Tebriz'e doğru harekete geçirmiştir. Önce Hoy şehri ele geçirilmiş daha sonra vezir Dukakin-zâde Ahmet Paşa, Defterdar Pirî Çelebi ve İdrisi Bitlisî önden Tebriz'e gönderilmiştir. 6 Eylül 1514'te Sultan Selim ihtişamlı bir alayla, Şah İsmail'in hükümet merkezine girmiş ve iki gün sonra cuma günü Yakup camiinde adına hutbe okutup burada namaz kılmıştır. Sultan şehirde itidalli olup şehre zarar verilmemesini ordudan istemiştir (Minorsky, 1997, 12/89; Göker, 2024, 313). Bir hafta Tebriz'de kalan Sultan, kışı geçirmek için buradan ayrılmış ve giderken usta, sanatkâr, ilim adamı gibi itibar sahibi insanlardan oluşan yaklaşık bin kişilik topluluğu İstanbul'a götürmüştür. Bu sayede İstanbul, kısa zamanda Türk-İslam dünyasının ilim ve sanat merkezi olmuştur (Dedeyev, 2024, 188).

Yavuz Sultan Selim Tebriz'e girişiyle ne Şah İsmail'i ortadan kaldıracak ne de Safevî Devleti'nin hükümranlığını bitirebilmiştir. Fakat merkezi İstanbul'dan bu kadar uzakta ve Şah İsmail'in merkezi olan bu şehre girerek gücünü göstermiş ve bu zafer rakibin itibarını yerle bir etmiştir. Böylece Osmanlı devleti Safevîlere karşı dinî, siyasi ve sosyo-psikolojik açıdan önemli bir üstünlük elde etmiştir (Emecen, 2024, 28-29).

Şah İsmail Tebriz'i Osmanlı Devleti'nin elinde bırakmak istememiştir. Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettiğinde elçiler vasıtasıyla ona bir tebriknâme göndermiş ve Safevîler'in başkenti olan Tebriz'in kendilerine geri verilmesi şartıyla bir barış teklifinde bulunmuştur. Fakat Yavuz Sultan Selim İran'ı tamamen zaptederek Safevî hâkimiyetini ve Şii tehlikesini ortadan kaldırmak istediğinden teklifi kabul etmemiş ve elçileri hapse atmıştır (Danişmend, 1948, 4/6).

4.Irakeyn Seferi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Tebriz'e Girişi (1534)

Yavuz Sultan Selim'den sonra padişah olan Kanuni Sultan Süleyman batıda fetihlerini daha rahat yapabilmek için Safevîlerle barışçıl bir politika izlemeye gayret etmiştir. Fakat Şah İsmail'den sonra Safevî tahtına geçen Şah Tahmasb, Kanuni batıda seferlerdeyken, her fırsatta Osmanlı topraklarına saldırınca yeniden İran seferine karar vermiştir (Kılıç, 2001, 31-34). Avrupada'ki meseleleri düzene koyan Kanuni, İran seferi için hazırlıklar başlatmış ve vezîriâzam İbrâhim Paşa'yı geniş yetkilerle önden göndermiştir (1533). İbrahim Paşa Diyârbekir ve Musul yoluyla Bağdat üzerine yürüyecekti fakat yanında bulunan Kethuda İskender Çelebi bu plana mani oldu. İskender Çelebi, Şah Tahmasb'ın Horasanda olmasını fırsat bilerek Safevîlerin başkenti olan Tebriz'e girmenin daha mantıklı olacağını ve bu vesileyle Bağdat'ın da alınmasının kolaylaşacağını teklif etmiştir. Teklifi mantıklı bulan İbrahim Paşa, Tebriz üzerine yürümüş ve 6 Ağustos 1534'te küçük bir çarpışmanın ardından boşaltılmış olan Tebriz'e kolaylıkla girmiştir. Uzun süredir kullanılmayan Hasan Paşa Camii aktif hale getirilerek burada Cuma namazı kılınmış, şehirde hâkimiyet kurulup bazı atamalar yapılmış, Ulama Han Tebriz Beylerbeyliğine atanmış ve çevre bölgelere askerî hareketler düzenlenmiştir (Hammer, 1984, 5/1401-1404; Cezar, 2011, 2/874-876).

Tebriz'in Osmanlı askerî tarafından alındığını duyan Şah Tahmasb'ın Tebriz üzerine yürüdüğü haberi alan İbrahim Paşa, Padişaha mektup göndererek derhal kendilerine yetişmesini istemiştir. Erzurum'da bulunan padişah bu haber üzerine derhal harekete geçerek 28 Eylül 1534'te Tebriz'e girmiş ve ordusunu İbrahim Paşa ordusuyla birleştirmiştir. Tebriz halkı görkemli bir merasimle Kanuni Sultan Süleyman'ı karşılamıştır. İki ordunun birleştiğini duyan Şah Tahmasb'ın gözü korkmuş ve geri çekilmiştir. Safevî başkenti Tebriz'den Kazvin'e alınmıştır. Padişah geri çekilip kaçan Şah Tahmasb'ın ordusunu takip edip yok etme kararı almıştır. Osmanlı ordusunun üstün ateşli silah gücünün farkında olan Şah, bu ordunun karşısına çıkmaya cesaret edememiş, yıpratma taktiği uygulayarak Osmanlı ordusuna ani baskınlar düzenlemiş ve ordunun geçeceği yerleri yakıp yıkmıştır (Kılıç, 2001, 36-37; Özcan, 1996, 2/262-263).

Tebriz muhafızlığı Şirvanşah oğlu Mehmed Mirza'ya verilmiş, şehir civarında askerî tedbirler alınmış ve kalıcı bir savunma hattı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yaklaşan kış mevsimi ve çekilen sıkıntılardan dolayı Şah Tahmasb'ı takipten vazgeçen Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat üzerine yürümüş ve 28 Kasım 1534'te şehri kolayca ele geçirmiştir. Padişah'ın Bağdat'ta bulunmasını fırsat bilen Şah Tahmasb, gönderdiği kuvvetlerle Tebriz'i geri almıştır. Dört

ay Bağdat'ta kalan Kanuni Sultan Süleyman Ulama Paşa'nın isteği üzerine Tebriz üzerine hareket etmiştir. Şah Tahmasb barış girişimlerinde bulunduysa da bu teklif kabul edilmemiştir. Kanuni, Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa ile beraber 3 Temmuz 1535'te ikinci defa Tebriz'e girmiştir. On beş gün burada kaldıktan sonra Şah Tahmasb üzerine harekete geçilmiş fakat Safevî ordusu tekrar kaçmıştır. Tebriz'de bulunan bir kısım Sünnî halkı, Safevî zulmüne uğramamaları için Osmanlı topraklarına naklettiren Kanuni 23 Eylül 1535'te Tebriz'den Ahlat'a geçmiştir. Osmanlı ordusunun Ahlat'a geçtiğini duyan Şah Tahmasb, hızla Tebriz'i ele geçirmiş ve Van'a kadar ilerlemiştir (Emecen, 1999, 19/116-117).

5. Kanuni Sultan Süleyman'ın Tebriz (II. İran) Seferi (1548-1549)

İrakeyn Seferi ile Doğu Safevî meselesi halledilememiş, bir şekilde ertelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin aldığı yerler Şah Tahmasb ve Kızılbaş-Türkmen askerler tarafından sürekli yakılıp yıkılmış, Osmanlı ordusunu bölgeyi terk etmeye zorlamak için her türlü çaba gösterilmiştir. Durum böyle iken Elkas Mirza, 1547 yılında Safevî hükümdarı Şah Tahmasb'a karşı Osmanlı Devleti'ne sığınarak Kanûnî Sultan Süleyman'dan İran üzerine bir sefer düzenlemesini talep etmiştir. Bu iltica, Osmanlı-Safevî ilişkilerinde yeni bir askerî sürecin başlamasında etkili olmuş ve Kanûnî'nin Doğu Anadolu'nun Osmanlı toprağı olduğunu göstermek, Anadolu'daki Şîî propagandasını engellemek, Elkas Mirza'yı Safevî tahtına geçirmek, Doğu Anadolu'da siyasi-dinî-mezhebî birliği sağlamak gibi hedeflerle 1548-1549 Tebriz Seferi'ni gerçekleştirmesinde önemli bir gerekçe teşkil etmiştir (Kılıç, 2020, 193-194).

Kanûnî Sultan Süleyman, 29 Mart 1548'de İstanbul'dan hareket etmiş, Erzurum üzerinden Azerbaycan'a ilerleyerek Tebriz istikametinde harekâtını sürdürmüştür. Padişah daha Erzurum'da iken Şah Tahmasb'a mektup göndererek onu savaş meydanına davet etmiştir. Fakat Şah, her zaman ki gibi savaştan kaçmış ve Osmanlı ordusunun geçebileceği yerleri yakıp yıkmış, suları zehirlemiştir (Kütükoğlu, 1970, 11/643). Buna rağmen Elkas Mirza ve Ulama Paşa önderliğinde ordu harekâta devam etti. Padişah Van üzerine gitmeyi düşünüyordu fakat Elkas Mirza'nın ısrarı üzerine yönünü Tebriz'e çevirdi (Peçevi, 1281h, 1/272). Çünkü Şah Tahmasb Tebriz'de idi ve Kanuni onunla savaşmak istemekteydi. Osmanlı ordusunun Tebriz'e yöneldiği haberini alan Şah, komutanlarıyla beraber şehri terk etti (Hammer, 1984, 6/1650-1651).

Osmanlı ordusu, 27 Temmuz 1548 tarihinde herhangi bir direnişle karşılaşmadan Tebriz'e girebilmiştir. (Karataş, 2001, 40). Şehrin muhafazası için Elkas Mirza görevlendirilmiştir. Fakat Mirza intikam almak isteyip halkı kılıçtan geçirmek isteyince buna izin verilmemiş ve Elkas Mirza'nın Tebriz'de şah yapılmasından vazgeçilmiştir. Tebriz halkı vergilerden muaf tutulmuş ve kimseye zulmedilmemesi emri verilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Tebriz'de kaldığı beş günlük süre içerisinde kimsenin malını yağma ettirmemiş, askerlerini nizam altında tutmuştur (Kapanşahin, 2019, 170).

Tebriz'de bulunan Kanuni Sultan Süleyman, Şah Tahmasb'ın durumunu araştırmış, Şah'ın savaşmayacağını onu saklandığı yerden çıkarmanın mümkün olamayacağını anlamıştır. Artan yiyecek ve hayvanların yem sıkıntısından doğan ordudaki kırgınlık, ve binlerce at ile katırın ölmesi üzerine, Kanuni Sultan Süleyman 1 Ağustos 1548 tarihinde Tebriz'den ayrılarak Van üzerine harekete geçmiştir (Nişancı Mehmed, 1290h, 241).

Kanuni Sultan Süleyman, Şah Tahmasb onun karşısına çıkmadığından 1548 senesinde düzenlediği seferden istediği sonucu elde edememiştir. Osmanlı ordusu Macaristan seferindeyken Şah Tahmasb Doğu Anadolu'daki Osmanlı topraklarına saldırarak bölgeye büyük tahribatlar vermiştir. Macaristan seferinden dönen Kanuni, 1554 tarihinde üçüncü İran seferine karar vermiştir. Şah'ın saldırılarına misilleme olarak Erivan, Karabağ ve Nahçıvan bölgelerine saldırılar düzenletmiş ancak her yer daha önce Şah tarafından talan edildiğinden fazla ilerleyemeden Erzurum'a dönmüştür (Efe-Kızıl, 2017, 81).

Kış Amasya'da geçirmek isteyen Kanuni, baharda Tebriz ve Erdebil üzerine sefer düzenlemeyi planlamıştır. Bu planı duyan Şah Tahmasb, elçiler göndererek barış teklifinde bulunmuştur. 1 Haziran 1555 tarihinde iki devlet arasında Amasya antlaşması imzalanmış, toprakların taksimatı yapılmış bu taksimatta, Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Tebriz Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Safevî Devleti'nin resmen tanındığı bu antlaşma ile iki devlet arasında savaşlar sona ermiş ve yirmi üç yıl kadar çatışma olmamıştır (Uzunçarşılı, 1975, 2/361).

6. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tebriz Seferi (1585)

Amasya Barış Antlaşmasından sonra bir süreliğine Osmanlı Devleti ve Safevîler arasında çatışma olmamışsa da 1578'den sonra ilişkiler tekrar gerilmeye başlamış ve ardından çatışmalar meydana gelmiştir. 1578'de Çıldır'da

Safevîleri yenen Osmanlı ordusu için Gürcistan yolu açılmış ve kısa zaman içerisinde Gürcistan ve etrafındaki yerler alınmış, Gürcistan Osmanlı-Safevî mücadelesinde Osmanlı'nın ileri karakolu olmuştur (Matthee, 2014, s. 11). 1579'da Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa komutasında otuz bini aşkın asker Revan ve çevresini tahrip etmiş, 1583 tarihinde Şark Serdarı Ferhad Paşa Revan'ı Osmanlı topraklarına katmıştır (Kılıç, 2001, 98-111).

Demirkapı'da görevli olan Özdemiroğlu Osman Paşa, buradan çevresine hükmederek Osmanlı nüfuzunu korumaya çalışmıştır. Kışı hazırlıkla geçirdikten sonra Nisan 1583'te harekete geçen Osman Paşa, Safevî, Gürcü ve Dağıstan kuvvetleriyle yaptığı Meşale Savaşını kazanarak, Şirvan ülkesinin tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmesini sağlamıştır. Bu başarı Özdemiroğlu Osman Paşa'ya büyük prestij kazandırmıştır. Osman Paşa, Kafkas fütuhatları için yerine Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa'yı serdar kaymakamlığına tayin etmiş ve İstanbul'a gitmek için 21 Ekim 1583'te Demirkapı'dan ayrılmıştır (Kırzioğlu, 1976, 338; Uzunçarşılı, 1973, 3/60; Pazan, 2022, 446).

1584 tarihinde İstanbul'a gelen Özdemiroğlu Osman Paşa, padişahın huzuruna kabul edilmiş ve büyük bir törenle karşılanmıştır. III. Murat kendisine iltifatlarla bulunmuş ve onu Veziriâzam olarak atamıştır. Üç ay kadar İstanbul'da kalan Paşa, Kırım'da devam eden iç meseleleri halletmek için Kırım serdarı olarak sefere çıkmıştır (Kütükoğlu, 1962, 128-142; Gündüz, 2012, 213). Ancak yola çıktığı mevsim kış olduğundan Kastamonu'ya geçip orada kışlamak zorunda kalmıştır. Bu esnada Osman Paşa Kırım meselesi için Bosna Beylerbeyi Ferhad Paşa'yı görevlendirmiş ve Ferhad Paşa başarılı faaliyetleri sayesinde Kırım meselesini çözüme kavuşturmuştur. Kırım meselesinin halledilmesi üzerine Özdemiroğlu Osman Paşa Tebriz seferine serdar tayin edilmiştir (BOA, A. DVNSMHM.d, 59/34; Özçelik, 2021, 168).

Osman Paşa, 9 Nisan 1585'te Kastamonu'dan hareket ederek, beylerbeyi ve sancakbeylerine haber göndererek askerleriyle beraber kendisine katılmalarını istemiştir (BOA, A. DVNSMHM.d, 59/56-125-161-174-176). Kendisine eşlik eden yaklaşık yüz bin askerle Erzurum üzerinden Tebriz fethine yönelmiştir. Osmanlı ordusu, önlerine çıkan Hamza Mirza komutasındaki Safevî ordusunu 21 Eylül 1585'te bozguna uğratarak yoluna devam etmiştir (Kırzioğlu, 1976, 356). Tebriz'de bulunan halk şehri terk etmeyip Osmanlı ordusuna karşı sokak savaşı vermeye karar vermişlerdi. Şehrin her sokağında direniş örgütlenmeleri yapılmıştı. Fakat bu direniş çok işe yaramamış Osmanlı ordusu şehir merkezine doğru rahatça ilerlemiştir (Kütükoğlu, 1962, 153; Togan, 1979, 2/113).

Direnmenin bir faydası olmayacağını anlayan halk teslim olmuştur. Müfti Mevlana Muhammed Ali başkanlığında bir heyet Paşa'nın huzuruna çıkarak teslim olduğunu bildirmiş ve canlarının bağışlanmasını istemiştir. Paşa bu teklifi kabul etmiş, askerlerin şehri yağmalamasını yasak etmiş ve isteyen Tebriz halkının memleketinde kalmasına müsaade edilmiştir (Sarıçiçek, 2024, 8). Şehirde bulunan Uzun Hasan Camii'nde Cuma namazını kılan Paşa, ehl-i sünnet üzere hutbe okutmuştur. Bir gün sonra Tebriz'e kale yapılmasını emretmiş ve bir ay içerisinde kale inşa edilmiştir (Zeyrek, 2001, 82-83).

Özdemiroğlu Osman Paşa şehirde imar faaliyetlerinden kısa bir süre sonra Safevî kuvvetlerinin Osmanlılara karşı yeniden harekete geçmesiyle Tebriz önlerinde çatışmalar yaşanmış, Cigalazâde Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı birlikleri bu muharebelerde iki kez yenilgiye uğramıştır. Hadım Cafer Paşa'nın da iştirak ettiği bu çarpışmalar sırasında Osman Paşa'nın sağlık durumunun ağırlaşması ve asker arasında disiplinsizliğin artması üzerine geri çekilme kararı alınmıştır. Hastalığı sebebiyle ordunun sevk ve idaresini Cigalazâde Sinan Paşa devralmış, ricat öncesinde Tebriz'in muhafazası meselesi de karara bağlanmıştır. Bu çerçevede, Sinan Paşa'nın tavsiyesiyle Hadım Cafer Paşa Tebriz muhafızlığına tayin edilmiş, kendisine Diyarbakır beylerbeyliği tevcih edilerek hil'at giydirilmiştir (Kütükoğlu, 1962, 145-164).

Hastalığı ağırlaşan Özdemiroğlu Osman Paşa kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Osmanlı ordusu Cigalazâde Sinan Paşa'nın komutasında Tebriz'den ayrılınca, Tebriz'in muhafazası için Cafer Paşa emrine 12.000 asker bırakılmıştır. Safevîler başkentleri olan Tebriz'den vazgeçmemiş ve her fırsatta Tebriz'i geri almak için saldırıya geçmişlerdir. Ancak Cafer Paşa çok zorlu şartlarda gayret göstererek Tebriz'i korumayı başarabilmiştir (Özçelik, 2021, 170-190; Jorga, 2005, 3/212-213).

7.1590 İstanbul (Ferhad Paşa) Antlaşmasında Tebriz

İran tahtında karmaşa ve değişikliklerden istifade eden Osmanlı ordusu Safevî topraklarında başarılar elde etmeye devam etmiştir. Bir yandan da Özbek Hanı Abdullah Han İran topraklarına saldırmaktaydı. Babası Mehmet Hüdabende yerine geçen Şah Abbas iki tarafla kavga edemeyeceğini anlamış ve daha fazla toprak kaybetmemek için Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etmiştir. Bu antlaşmaya göre; başta Tebriz olmak üzere Azerbaycan, Karacadağ, Gence, Karabağ, Şirvan, Gürcistan, Nihavend, Luristan, Şehrizar (Kerkük)

Osmanlı Devletinde kalacak, Peygamberin ashâbı ve üç halife hakkında kötöleme ve kötü sözler söylenmeyecek ve İran'da bulunan Sünnilere karşı nefret aşılacaktır (Uzunçarşılı, 2003, 3/244-245). Bu antlaşmadan sonra Türkler ciddi bir şekilde Tebriz'e yerleşmiş ve buralarda imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Minorsky, 1997, 12/90).

8.Şah Abbas'ın 1603 Tebriz Saldırısı ve Şehirde Yapılan Katliamlar

Sipahilerin çıkardığı karışıklıklar yüzünden III. Mehmed'in otoritesinin zayıfladığı inancı ortaya çıkmıştı. Ayrıca Şah Abbas, Avrupa Devletleri ile yaptığı müzakerelerde onlara Osmanlı Devletine savaş açma sözü vermişti. Bu sırada Tebriz Beylerbeyi olan Zencirkıran Ali Paşa, Revan ve Nahçıvan'daki Osmanlı askerlerini de alarak, Karnıyarık Kalesinde bulunan Gazi Beyi kuşatmıştır. Kuşatma haberi alan Şah Abbas, Tebriz'in savunmasız olduğunu anlamış ve bu fırsattan istifade etmek için harekete geçmiştir. Bir aylık İsfahan-Tebriz yolunu on günde kat ederek 27 Eylül 1603'te Tebriz'i kuşatmıştır. Ali Paşa, Tebriz'e yardım amacıyla harekete geçmiş fakat Sûfiyan denilen mevkide Şah Abbas'ın kuvvetlerine yenilmiştir (Kılıç, 2001, 154).

Şah Abbas günlerce Tebriz'i kuşatmış, 500 askerini tüccar kılığında şehre sokmuş ve bu askerler nöbetçileri öldürerek şehrin kapılarını açmıştır. İçeri giren 6000 kişilik seçkin Safevî askeri ile Türkler arasında çatışmalar çıkmış bir yandan da Portekizlilerin idaresindeki topçu birlikleri kaleyi bombardımana tutmuştur (Blow, 2009, 76). Daha fazla dayanamayıp teslim olan Tebriz'de, Şah Abbas başta alicenap davrandıysa da daha sonra Şii taassubu canlanınca tavrı değişmiş ve şehir halkını Türk izlerini kaybettirmeye davet etmiştir. Tebriz ahalisi yirmi yıldır kurulan aile bağlarına ve evliliklere bakmaksızın Türkleri katletmişlerdir (Togan, 1979, 2/113). Birkaç gün içinde Osmanlı'dan kalan ev, dükkan, kervansaray, hamam ve benzeri tüm yapıları yıkarak hiçbirinin izini bırakmadılar (Minorsky, 1997, 12/90; Uzunçarşılı, 2003, 3/247). Tebriz'deki Osmanlı yapılarını yıkan Şah Abbas, burada Safevî kültürünü tekrardan inşa etmek için çaba içerisine girmiştir (Yousefnia, 2021, s. 549).

9.Kuyucu Murat Paşa'nın Tebriz Kuşatması (1610) ve Nasuh Paşa Antlaşması (1612)

Osmanlı Devleti Tebriz'den vazgeçmemiş her fırsatta tekrar ele geçirmek için denemelerde bulunmuştur. Nitekim Celali isyanlarını yatıştıran Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, 1610 yılında doğrudan İran üzerine yürümüş, Erzurum'dan Hasan Kale'si, Çaldıran, Hoy yoluyla Tebriz'e ilerlemiştir. Ancak önceden bunu haber alan Şah Abbas hazırlığını yapmıştı. İki ordu Tebriz'in kuzeyinde Acıçay denilen mevkide karşı karşıya gelmiş ama herhangi bir çatışma ortaya çıkmamıştır (İşbilir, 2002, 26/507-508).

Bir yandan da Tebriz'de Safevî Valisi Pir Budak, Osmanlı ordusuna karşı şehri korumak için hazırlıklar yapmıştı. Osmanlı ordusu daha önce İranlılar tarafından tahrip edilen bu topraklarda erzak sıkıntısı çekmeye başladı. Bir yandan Şah Abbas ve Murad Paşa birbirlerine elçiler göndererek mektuplaşmaya devam etmiştir. Fakat Osmanlı ordusu kışın da gelmesiyle burada fazla tutunamayacağını anlamış ve Van, Ahlat, Bitlis yoluyla Diyarbakir'e gelmiştir. Kışı burada geçiren Murad Paşa, Tebriz seferine tekrar çıkmak için hazırlıklara başlamışken vefat etmiştir. Murad Paşa'nın bu saldırılarına karşı Safevîler Tebriz'de yeni bir kale inşa etmişlerdir (Minorsky, 1997, 12/90). Bu seferde İran ile bir antlaşma yapılarak İran'ın yıllık bir vergi vermesi kararlaştırılmıştır. Ancak Şah Abbas bu vergiyi bir defa vermiş ve bu taahhüdünü başka zaman yerine getirmemiştir (Binark, 1992, 35).

Kuyucu Murad Paşa Tebriz seferinden önce Şah Abbas'la barış görüşmeleri yapmış ve Murad Paşa, Şah Abbas'a İstanbul Antlaşması ile Osmanlı hâkimiyetinde kalan toprakları ve Tebriz'i kendilerine tekrar verilmesi karşılığında antlaşma yapılabileceğini teklif etmiştir. Şah Abbas, Tebriz, Revan ve Şirvan'ı geri vermeyeceğini söylemesi üzerine Murad Paşa sefere çıkmış ancak seferden istediği sonucu alamadan vefat etmiştir. Murad Paşa yerine sadrazam olan Nasuh Paşa, Şah Abbas'ın yaptığı barış teklifini kabul etmiştir. Böylece Kanuni ve Şah Tahmasb zamanındaki mevcut durum (Amasya Antlaşması) devam ettirilecek şekilde yeni bir antlaşma (Nasuh Paşa Antlaşması 1612) yapılmıştır (Aydoğmuşoğlu, 2007, 100).

10. Tebriz Üzerine Yeni Bir Sefer ve Serav Antlaşması (1618)

Nasuh Paşa antlaşması Osmanlı Devleti'ni çok ta tatmin eden bir antlaşma değildi. Zaten bu antlaşma Osmanlı padişahı I. Ahmed tarafından istenmeyerek kabul edilmişti. Bununla beraber Şah Abbas'ın her yıl vermeyi taahhüt ettiği ipeği vermemesi ve elçi olarak İran'a gönderilen İncili Mustafa Çavuş'un dönmemesi üzerine yeniden İran

seferine karar verilmiştir. Sefere serdar tayin edilen veziriazam Kara Mehmed Paşa, Revan'ı kuşatmış fakat alamamıştır. Bunun üzerine görevden alınıp yerine 1616'da Kaptan-ı Derya Halil Paşa, İran seferine serdar tayin edilmiştir (Uzunçarşılı, 2003, 3/247).

Halil Paşa sefer için 1617'de Diyarbakır'a gelmiştir. 1618'de bazı Kırım Tatar Hanlarının tahriki ile Van'da bulunan altmış bin Osmanlı askeri ani bir şekilde Azerbaycan üzerine yürümüştür. Bu harekâta karşı İranlılar, Tebriz ve Erdebil'i boşalttılar. Osmanlı ordusu Tebriz'e girmiş ve erzak açısından sıkıntı çektiğinden burada erzak ihtiyacını karşılayıp Sarap'a kadar ilerlemiştir. Ancak Osmanlı ordusu 10 Eylül 1618'de, Tebriz ile Erdebil arasında, Kırıkköprü mevkiinde Serav Ovası'nda "Ceng-i Sahrây-ı Serav" denilen savaşta Safevîler tarafından bozguna uğratılmıştır. Kırım Hanı Canbek Giray canını zor kurtarmıştır. Felaket haberini alan Serdar Halil Paşa derhal savaş meclisini toplayarak Erdebil üzerine harekât kararı almıştır (Minorsky, 1997, 12/90; Kılıç 2001, 171-171).

Osmanlı ordusunun Erdebil üzerine harekât kararını duyan Şah Abbas ısrarla barış teklifinde bulunmuştur. Bu teklifi kabul eden Halil Paşa, daha önceki antlaşmalar esas alınacak şekilde bir antlaşma yapmıştır. İran'dan yıllık alınan iki yüz ipeğin yüz yüke indirilmesi diğer antlaşmalardan farklı olan tek madde olmuştur. Serav Antlaşması olarak adlandırılan bu muahhede, 29 Eylül 1618'de, II. Osman tarafından onaylanmış ve 1624'e kadar yürürlükte kalmıştır (Groot, 1997, 15/324-326).

11.IV. Murad'ın Tebriz Seferi (1635)

Osmanlı Devleti'nin batı cephelerinde yürüttüğü askerî faaliyetler ve iç düzeni sarsan gelişmeler, Safevîler tarafından değerlendirilmiş; bu ortamda Safevîler Serav Antlaşması'nı dikkate almadan yeniden saldırı hareketlerine girişmişlerdir. Bu süreçte Bağdat Muhafızı Bekir Subaşı'nın 1623 yılında isyan ederek Safevîlerden yardım talep etmesi, Safevî müdahalesinin önünü açmış ve Safevî kuvvetleri 1624'te Bağdat'ı ele geçirmiştir. Bu durum Osmanlı-Safevî ilişkilerinde barış ortamının bozulmasına yol açmıştır (Polat, 2015, s. 22-23).

IV. Murad İran'ı hizaya getirmek için İran seferine çıkmış ve ilk olarak Revan'ı almaya karar vermiştir. Padişah, İzmit, Eskişehir, Konya, Kayseri ve Sivas yoluyla Erzurum'a ulaşmıştır (Özcan, 1996, 4/63-64). Erzurum'a gelen padişah, Revan seferine yardımcı olunması hususunda çevreye fermanlar göndermiştir (BOA, YB(21), 12-6). Temmuz sonlarında başlayan Revan fethi, yoğun top atışlarının da etkisiyle Ağustosta başarıyla sona ermiştir (BOA, TS. MA.d, 1998). Revan'ı fetheden IV. Murad burada 25 gün kaldıktan sonra bazı paşa ve vezirler onu Gürcistan memleketlerinin fethine ikna etmeye çalışmıştır. Ancak padişah İran'ın içlerine doğru seferler yaparak Safevîlere büyük darbe vurmayı istemekteydi. Bu amaçla önce Safevîler için çok önemli bir merkez olan Tebriz alınacak ve ardından Erdebil, Kazvin ve İsfahan gibi şehirlerin üzerine gidilecekti (Hasan Bey-zâde, 2004, 3/1072-1073). 20 Ağustosta Revandan yola çıkan Osmanlı ordusu, Aras nehrini geçtikten sonra, nehir kenarındaki Safevî kalelerini ve çevredeki yerleşimleri tahrip ederek Cors'a kadar ilerledi (Revan Seferi Menzilnamesi, 33a).

Sefer sırasında Cors'ta hastalanan IV. Murad, ata binemeyecek hâle gelince, yolculuğunu Hoy'a kadar tahtirevanla sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu noktaya varılmasının ardından çevredeki kale ve yerleşimlerin tahribine derhâl başlanmıştır. Bu sırada Musul muhafazasında bulunan Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan bir yazı gelmiş, Kerkük Kalesi'nin kuşatma altına alındığı ve içerideki Kızılbaş unsurlarının kaleyi teslim ettiklerini bildirmiştir (Naima, 2007, 2/820-821). Yolculuk devam ederken Safevîler bazı barış tekliflerinde bulunmuş fakat bunun oyalama amaçlı olduğunu anlayan IV. Murad yoluna devam etmiş ve Tebriz'e varmıştır. Tebriz'i savunamayacağını anlayan Safevî'ler önceden şehri tamamen boşaltmıştır. Hiçbir mukavemetle karşılaşmayan Osmanlı ordusu 11 Eylül 1635'te Tebriz'e girmiş ve Ayn-ı Ali Dağları eteklerinde ordugâh kurmuştur (Revan Seferi Ruznâmesi, 1999, 157b-159a).

Uzun Hasan Camii'ni ziyaret eden Padişah, tüm şehirle beraber Şah'ın da sarayının yıkılmasını emretti. Evlerin ihtişamlı, altın suyu ile nakşedilmiş ahşap dolap ve pencere kapakları askerler tarafından sökülüp, ya çadırlarda kullanılmış ya da odun olarak yakılmıştır. Tatar (İlhanlı) hükümdarı Gazan Han'ın mezarının bulunduğu aynı zamanda Sultan Süleyman zamanında İbrahim Paşa'nın yaptırdığı bir kalenin de bulunduğu Şenb-i Gazan denilen mevki tamamen yıkılıp yıkılmıştır. Sultan Murad, Uzun Hasan Camii'ni de tahrip edip yakmak istediye de Şeyhülislam Yahya Efendi, bu camiın bir sünni tarafından yaptırılmış olduğunu söyleyerek tahribine engel olmuştur. Tebriz'in sarayları, binaları, çarşı ve pazarları yıkılıp harap edilmiştir. Askerler bahçeleri ve ağaçları da yok etmek istemiş ancak sadece onda birini tahrip edebilmiştir. Askeri tarihçilere göre Tebriz ve öncesindeki kasabaların tahrip edilmesinin nedeni, Safevî ordusunu kendi üzerine çekip onları savaşmaya mecbur bırakmaktır (Hammer, 1985, 9/207-208; Cezar, 2011, 4/1926).

IV. Murad, Tebriz'den sonra Erdebil ve Kazvin güzergâhını izleyerek İsfahan'a kadar ilerlemek ve böylece Sa-

fevîlere kesin bir darbe indirmek düşüncesindeydi. Bu amaçla gönderilen *öncü* birlikler, Tebriz'in *ötesine* birkaç kez akın düzenlemişse de somut bir kazanım elde edemedikleri gibi, getirdikleri haberler seferin devamının ciddi riskler taşıdığını ortaya koymuştur. Zira geçilen güzergâh *üzerindeki* kasaba ve köylerin tamamen boşaltıldığı, ekili alanlar ile su kaynaklarının tahrip edildiği anlaşılmıştır. *Şah* Safî, Tebriz'den sonra Osmanlı ordusunun İran içlerine ilerlemesini engellemek için böyle bir yola başvurmuştur (Zafername, 2007, 54a).

Bir yandan da bölgede Safevî ordusuna dair herhangi bir iz de görülmemekteydi. *Çünkü* Safevîler her zamanki gibi Osmanlı ordusunun karşısına *çıkma*yı göze alamamıştı. Bunun yanı sıra kış mevsiminin yaklaşması, ordunun ihtiyaç duyduğu hayvanların temininde yaşanan güçlükler ve iâşe sıkıntılarının ileri safhaya ulaşması, harekâtın sürdürülmesini daha da zorlaştırmıştır. Bu olumsuzluklar karşısında, Tebriz'den sonraki hedef olan Erdebil'e dahi gidilmeden geri dönülmesi kararlaştırılmıştır. *İsted*diği neticeyi elde edemeyen genç ve hırslı Padişah IV. Murad, muzdarip olduğu nikris hastalığının da etkisiyle gönülsüzce onayladığı bu kararın ardından kışı *İstanbul'da* geçirerek ertesi yıl Bağdat *üzerine* yapılacak seferin hazırlıklarına yönelmiştir (Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbî, 2006, 59a-59b; Yılmaz, 2020, 31/180). Tebriz'de dört gün kalınmasının ardından Osmanlı ordusu 15 Eylül 1635 tarihinde Van istikametine doğru harekete geçmiş ve 30 Eylül'de Van'a varmıştır (Hammer, 1985, 9/207-208).

12.Kasr-ı Şirin Antlaşmasında (1639) Tebriz

Revan Seferi'ne çıkan IV. Murad, Bağdat'ı geri almak amacıyla ikinci kez harekete geçmiş ve bu sefer neticesinde şehri yeniden Osmanlı hâkimiyetine katmıştır. Bağdat'ın kuşatılıp ele geçirilmesinin ardından (Şâban 1048 / Aralık 1638), İran Şahı Safî'ye bağlı kuvvetler Rüstem Han komutasında Diyâle Nehri'nin doğu yakasında yer alan Kasrîşîrin civarına çekilmiştir. Buna karşılık Osmanlı ordusu, Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın sevk ve idaresinde Diyâle Nehri'ni aşarak Derteng yakınlarına ulaşmıştır. Bu sırada Kars'ın İran'a bırakılması şartıyla sunulan barış teklifini kabul etmeyen Kara Mustafa Paşa, Hankâh-ı Kebîr ve Zühâb Ovası istikametine doğru ilerlemesini sürdürmüştür. Nitekim 1630 yılında başlayarak 1638'e kadar Azerbaycan ve Irak cephelerinde devam eden çatışmaların sona erdirilmesi, her iki tarafın da arzuladığı bir meseleydi (Murphy, 2001, 24/575).

İran tarafının teklifi üzerine taraflar arasında görüşmeler başlamış ve 17 Mayıs 1639 tarihinde iki devlet arasında Kar-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Irâk-ı Arab denilen Bağdat, Basra ve Şehrîzor bölgesi Osmanlılar'da kalmış, Revan, Azerbaycan ve merkezi konumundaki Tebriz şehri Safevîler'de kalmıştır. Bu antlaşma ile günümüz Türkiye-İran sınırı büyük ölçüde şekillenmiştir. Bu antlaşma sonrasında Tebriz, Osmanlılar için daimi bir hedef olmaktan çıkmıştır (Efe-Kızıl, 2017, 82-83; Aydoğmuşoğlu, 2007, 101-102).

13.Köprülü Abdullah Paşa'nın Tebriz'i Geri Alması (1725)

Kar-ı Şirin Antlaşmasından sonra uzun yıllar Osmanlı Devleti ve Safevîler arasında ciddi çatışmalar olmamıştır. 1722 yılında Şah ilan edilen II. Tahmasb Ruslarla çatışma yaşamış ve 1723 tarihinde Kafkas eyaletlerini Ruslar'a bırakmıştır. Osmanlı Devleti, Serasker Abdullah Paşa'ya gönderdiği fermanla bu çatışma ortamından faydalanmasını istemiştir (BOA, İE.HR., 13/1327). Kafkas eyaletlerinin Ruslar'a bırakılmasına itiraz eden Abdullah Paşa, devletin emniyeti için Tebriz ve Erivan arasındaki hudut bölgelerini işgal etmeye mecbur olduğunu ilan etmiş ve ardından Osmanlı ordusu harekete geçmiştir. İstanbul'dan gönderilen emirle Kırım Hanı Mengli Giray ve çevredeki Osmanlı beylerinden, Serasker Abdullah Paşa'ya askeri yardımda bulunması istenmiştir (BOA, C..MTZ, 4/168; A. DVNSMHM.d, 132/324). Kendisine katılan birliklerle harekâta devam eden Abdullah Paşa Tebriz yolu üzerindeki birkaç kaleyi aldıktan sonra 1724 sonbaharında Tebriz önüne gelmiştir. Tebriz'in Deveci ve Surhap mahallerini alan Osmanlı ordusuna karşı, İranlılar Şam-Gazan mevkiinde karargâh kurarak savunmaya geçtiler. Bazı başarılar elde eden Osmanlı ordusu mevsim şartlarından dolayı çekilmek zorunda kalmışlardır (A. DVNSMHM.d, 132/500-501; Minorsky, 1997, 12/91).

Köprülü Abdullah Paşa, ertesi senenin (1725) ilkbaharında 70.000 kişi ile Tebriz'i tekrar kuşattı. Muhasara dört gün sürdü fakat önceden savunma için hazır hale getirilen yedi mahallede çok şiddetli çatışmalar yaşandı. İranlılardan 30.000 kişi, Osmanlılardan ise 20.000 kişi hayatını kaybetti, Tebriz'de hayatta kalan az sayıda İranlı asker Erdebil'e çekildi. Şehirdeki şiddetli savunmaya destek verdiği için Tebriz halkına güvenmeyen Abdullah Paşa onları tehcire tabi tutmuştur (Çolak-Aydar, 2019, 343-345; Aydoğmuşoğlu, 2007, 105; Bilgili, 2011, 40/219-222; Jorga, 2005, 4/333-334). 1727 yılında imzalanan Hemedan Antlaşması ile Osmanlı Devletinin hâkimiyeti daha da pekiştirilmiştir (Yazıcı, 1998, 17/183-185). Osmanlı Devleti gönderdiği fermanla fethedilen bölgelerde halka iyi davranılmasını Abdullah Paşa'dan istemiştir (A. DVNSMHM.d, 113/17). Tebriz, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra burada bir

tahrir yapılmış ve Tebriz'e sancak statüsü verilmiştir. Bu sancağa bağlı 18 nahiye de bulunmaktaydı (Gozalova, 2025, 286). Tebriz'in merkezinde 11 mahalle ve bunlara bağlı sokaklar bulunmaktaydı (Nejabatı, 2021, 391).

14.Nadir Şah'ın Tebriz'i Ele Geçirmesi (1729)

Antlaşmadan sonra Vezir Kara Mustafa Paşa Tebriz muhafızı olarak görevlendirilmiş, kendisinden şehrin güvenliğinin sağlanması ve imar faaliyetlerinin yapılması istenmiştir (A. DVNSMHHM.d, 135/969). Nadir Şah, 1727 yılında yapılan antlaşmayı kabul etmediğini söyleyerek, İstanbul'a gönderdiği elçi vasıtasıyla Batı İran şehirlerinin geri verilmesini istemiştir. İstanbul'dan gelecek haberin gecikmesi üzerine Hemedan'a saldırıp almıştır. Bu sırada İstanbul'dan gelen İran elçisi Rıza Kulu Han, bir antlaşmaya varıldığını ve antlaşma gereği, Gence, Tiflis ve Revan'ın Osmanlı devletinde kalacağını, Hemedan, Kirman ve Tebriz'in İran'a bırakılacağını söylese de kazandığı zaferlere güvenen Nadir Şah, bu antlaşmayı yeterli görmedi ve Hemedan'dan Tebriz üzerine harekete geçti. Bahsedilen antlaşmayı daha önce duyan Tebriz muhafızı Kara Mustafa Paşa Tebriz'i derhal tahliye ettiğinden Nadir Şah savaştan önce şehre girmiştir. Buna rağmen binlerce insan öldürüp, birçok kişinin uzuvlarını kesip onları Anadolu'ya göndermiştir. Patrona isyanı yüzünden Osmanlı Devleti içeride sıkıntılar yaşamaktaydı. Ayrıca sınırdaki komutanların arasındaki anlaşmazlıklardan da istifade eden Nadir Şah birçok zafer kazanmıştır (Minorsky, 1964, 9/23; Özcan, 2006, 32/276-277).

Patrona Halil İsyanı sebebiyle ortaya çıkan iç karışıklıkları atlattıktan sonra Azerbaycan topraklarından vazgeçmek istemeyen Osmanlı Devleti, Serasker Hekimoğlu Ali Paşa komutasında Tebriz üzerine yürümüştür (Binark, 1992, 37). Bu arada Şah Tahmasb taarruza geçmiş ancak Hemedan yakınında Osmanlı Devleti ile yaptığı Kurican savaşını kaybetmiştir. Savaştan sonra Serasker Ali Paşa 1731 yılının kışında Tebriz'i geri almıştır. Tebriz'i aldıktan sonra burada hızlı bir şekilde bir cami ve bir de medrese yaptırmıştır (Minorsky, 1997, 12/91; Bilgili, 2011, 40/119-122).

Osmanlı ordusunun kazandığı başarılar Şah Tahmasb'ı barışa mecbur bırakmış ve Ocak 1732'de iki devlet arasında Ahmed Paşa Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Tiflis, Revan, Nahçıvan, Şirvan, Gürcistan ve Dağıstan Osmanlılar'a verilmiş, Tebriz, Kirmanşah ve Luristan bölgeleri İran'a bırakılmıştır (Aktepe, 1972, 9/160). Aslında antlaşma metni İstanbul'a gittiğinde Padişah I. Mahmut şöyle bir değişiklik talebinde bulunmuştu;

"Ahmed Paşa görüşmelere başladığında Tebriz henüz alınmadığı için, Osmanlı Devleti'ne kalan yerler arasında Tebriz yoktu. Fakat görüşmeler sürerken Tebriz alınmıştı. Bu durumda antlaşmada, Tebriz'in Osmanlı Devleti'nde kalması yönünde bir düzeltme yapılmalıydı. Eğer Safevî elçisi bunu kabul etmez ve bu talep yüzünden antlaşmanın yapılamama ihtimali ortaya çıkarsa, bu sefer Erdebil ve Erdebil'in Kazvin tarafında kalan kısmı Safevî Devleti'ne, bunun karşılığında Erdebil'in Tebriz tarafında kalan kısmı ve Tebriz'in merkezinin Osmanlı Devleti'nde kalması için çaba harcamalı, bu da kabul edilmezse savaş hazırlıklı olmalıydı" (Külbilge, 2010, 207).

Ancak padişahın direktifleri kendisine varmadan Ahmed Paşa Antlaşmayı onaylayıp bir metnini İstanbul'a bir metnini Nadir Şah'a göndermişti. Antlaşmasının metni İstanbul'a geldiğinde o sırada padişah olan I. Mahmut, Tebriz'in İran'a terkedilmesine çok sert tepki göstermiştir. Bu meseleye muhalif kanaatte bulunan şeyhülislam Başmakçı-zâde Abdullah Efendi'yi ve veziriazam Topal Osman Paşa'yı görevden almış ardından Beşir Ağa'nın tavsiyesi ile İran savaşlarına taraftar olan Serasker Ali Paşa'yı sadarete getirerek Safevîler'e yeniden savaş ilan etmiştir. Osmanlıların savaşı tekrar başlatmasını bahane eden Nadir Şah, II. Tahmasb'ı tahttan indirmiş ve yerine oğlu Abbas Mirza'yı son Safevî Şah'ı olarak tahta geçirmiştir (Aktepe, 1972, 9/160).

15.Osmanlı Devleti'nin Tebriz'le Son Münasebetleri

Nadir Şah, Osmanlıların Bağdat hâkimiyetini sonlandırmak için harekete geçmiş ancak uzun bir kuşatma yapmasına rağmen başarılı olamayıp bozguna uğramıştır. Van Valisi Rüstem Paşa, Nadir'in Bağdat bozgunundan sonra tekrar Tebriz'i işgal etmiştir. Nadir Şah, Tebriz'i kurtarmak için yola koyulmuş, Tebriz'e varmadan birçok yeri almayı başarmıştır. Bu zaferler neticesinde Nadir Şah ve Osmanlı Devleti arasında 1736'a İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Tebriz ile beraber birçok toprağını kaybetmiş, Nadir Şah, 1639'daki Kasr-ı Şirin antlaşmasındaki konumu tekrar yakalamıştır. 1746'da Osmanlı-Avşar Antlaşması imzalandığında da Tebriz yine İran'da kaldı (Minorsky, 1997, 12/91). Bu tarihten sonra Tebriz üzerinde Rus baskısı artmaya başlamıştır. Hatta Tebriz Hanı, Rusların saldırılarına karşı Çıldır Valisi Süleyman Paşa'dan bölgedeki tüm Müslüman şehirlerin birlik içinde hareket etmesini rica etmiştir. (BOA, HAT, 10/333). Ruslara karşı çok mücadele edildiyse de, Rus ordusu 1909 yılında ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan Tebriz'e girmiştir (BOA, HR. HHŞ. İŞÖ., 9/32).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Güney Azerbaycan'ın Rus işgali altında bulunması ve Rus birliklerinin Sarıkamış Harekâtı nedeniyle bölgeden kısmen çekilmeye başlaması, Osmanlı Devleti için uygun bir askerî fırsat doğurmuştur (BOA, DH. EUM. 2. Şb., 3/56) Bu gelişme üzerine Osmanlı birlikleri Ocak 1915'te Güney Azerbaycan vilayetlerinde ilerlemeye başlamış, bu ilerleme karşısında tedirgin olan İran Hükümeti Osmanlı ordusunun Tebriz'e girmemesini istemiştir (BOA, HR. SFR, (20), 123/14). Ancak Osmanlı ordusu bunu kabul etmemiş, önce Muhtar Bey emrindeki askerler 9 Ocak 1915'te, ardından 12 Ocak 1915'te Ömer Fevzi Bey emrindeki askerler Tebriz'e girmiştir (BOA, HR SYS, 2338/50).

Osmanlı askerleri şehirde yerli halk tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmıştır. Bu arada bölgede kalan bazı Ruslar da, Ermeni ve Nasturi ahaliyi de yanlarına alarak hızlı bir şekilde oradan çekilmişlerdir (BOA, DH. EUM. 2. ŞB., 4/11). Ancak Sarıkamış Harekâtı'nın Osmanlı Devleti açısından ağır bir yenilgiyle sonuçlanması, bölgedeki askerî dengeleri kısa sürede tersine çevirmiştir. Bunun üzerine Rus kuvvetleri yeniden harekete geçmiş ve Osmanlı birlikleri Tebriz'den çekilmek zorunda kalmış, şehir kısa bir süre sonra tekrar Rus işgaline girmiştir, bu nedenle 1915'teki Osmanlı hâkimiyeti Tebriz'de geçici ve kısa süreli olmuştur (Karabalık, 2021, 164-169).

1917'de Rusya'da meydana gelen ihtilaller ve Rus birliklerinin Güney Kafkasya'dan çekilmesiyle oluşan askerî ve siyasî boşluk, Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan ve Güney Azerbaycan sahasında yeniden harekete geçmesine imkân sağlamıştır. Bu çerçevede Osmanlı ordusu, İngilizlerin Tebriz ve çevresine nüfuz etmesini engellemek ve bölgedeki Müslüman ahaliyi Ermeni silahlı gruplarının saldırılarından korumak amacıyla 1918 yılında İran ve Azerbaycan istikametinde ilerlemiş, Tebriz bölgesi de Osmanlı askerî kontrolü altına girmiştir (BOA, HR. SYS, 2341/23). Tebriz ve Nahçıvan havalisinin savunması 1918 Ağustos'unda Kazım Karabekir Paşa'nın komutasındaki 1. Kafkasya Kordusu'na bırakılmış, Karabekir Paşa 7 Ağustos 1918'de Nahçıvan'da karargâhını kurarak bölgedeki Osmanlı askerî varlığını sevk ve idare etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ve Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasıyla birlikte Osmanlı birliklerinin Azerbaycan ve Güney Azerbaycan'dan çekilmesi gündeme gelmiş, bu kapsamda Kazım Karabekir Paşa 22 Ekim 1918'de Güney Azerbaycan'ı terk etme emri alarak 25 Ekim'de Tebriz havalisinden çekilmiş, ardından Osmanlı kuvvetleri Culfa ve Nahçıvan üzerinden bölgeden tamamen ayrılmıştır (Musa, 1998: 516–520).

Osmanlı Devleti Tebriz'den çekilince İranlılar tekrar şehre hâkim olmuş ve durumu düzeltmeye, düzeni kurmaya çalışmışlardır. Ancak, Tebriz'de tam asayiş ve düzen İran hükümdarı olan Rıza Han yönetiminde tesis edilmiştir (Minorsky, 1997, 12/94).

SONUÇ

Tebriz, İran platosu ile Anadolu-Kafkasya geçiş hattında yer alan coğrafi konumu, doğal geçitlere hâkim yapısı ve ticaret yolları üzerindeki merkezi rolü, uygun iklim yapısı, verimli toprakları sebebiyle tarih boyunca siyasî ve askerî mücadelelerin odağında yer almıştır. İlkçağlardan itibaren farklı devletlerin hâkimiyetine giren şehir, sahip olduğu stratejik avantajlar sayesinde yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda idarî ve askerî bir merkez hüviyeti kazanmıştır. İpekyolu gibi önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunan Tebriz'de diğer ülkelerden gelen tüccarların barınması için özel kervansaraylar ve misafirhaneler bulunuyordu. Bu özellikler, Tebriz'i bölgesel güç dengelerinde belirleyici bir unsur hâline getirmiştir.

Önceki devletlerin de Tebriz üzerinde hâkimiyet mücadelelerinde bulunduğu gibi, Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasındaki rekabet, Tebriz'in stratejik önemini en açık biçimde ortaya koyan tarihî süreçlerden biridir. Osmanlı padişahlarının bizzat katıldığı seferler, Tebriz'in Osmanlı Doğu siyasetindeki önemini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte Safevîlerin uyguladığı yıpratma stratejileri, coğrafi şartların zorlukları ve lojistik imkânsızlıklar, Osmanlı Devleti'nin şehir üzerinde kalıcı bir hâkimiyet kurmasını engellemiş ve Osmanlı Devleti'nin buradaki hâkimiyeti çok uzun sürmemiştir. Bu sebeple Tebriz, iki devlet arasında defalarca el değiştirmiş, yaşanan askerî çatışmalar şehirde büyük ölçüde tahribata, muhacerete, nüfus yapısında ciddi değişimlere yol açmıştır.

Kasr-ı Şirin Antlaşması ile Tebriz'in Safevî hâkimiyetinde kalması, Osmanlı-İran sınırının büyük ölçüde belirginleşmesini sağlamış buna rağmen Osmanlı Devleti şehir üzerindeki hâkimiyet mücadelesinden vazgeçmemiştir. XVIII. yüzyılda ve Birinci Dünya savaşı sırasında Tebriz'de görülen kısa süreli Osmanlı hâkimiyetleri, şehrin stratejik değerinin devam ettiğini göstermiş olsa da bu durum kalıcı bir siyasî sonuç doğurmamıştır. Bu çerçevede Tebriz, Osmanlı-İran ilişkilerinde askerî, siyasî ve diplomatik boyutlarıyla belirleyici bir merkez olarak tarihsel önemini sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet-Maliye Tezkereleri (C..MTZ), Dosya nr. 4, Belge nr. 168.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü, İkinci Şube (DH. EUM. 2. ŞB.), Dosya nr. 4, Belge nr. 11.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, İkinci Şube (DH. EUM. 2. ŞB.), Dosya nr. 3, Belge nr. 56.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Şifre Kalemi, 20 Numaralı Seri (HR. SFR, (20), Dosya nr. 123, Belge nr. 14.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Siyasî Evrak (HR. SYS.), Dosya nr. 2338, Belge nr. 50.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), YB 21, Yabancı Arşivler (Gürcistan Arşivi), Dosya nr. 12, Belge nr. 6.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi - Defter (TS.MA.d), nr. 1998.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Divân-ı Hümâyun Sicilleri - Mühimme Defterleri (A. DVNSM-HM.d), Defter nr. 7, Hüküm nr. 54.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Hukuk Müşavirliği, İstişari İşler Odası (HR. HMS. İŞO.), Dosya nr. 9, Belge nr. 32.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümâyun (HAT), Dosya nr. 10, Belge nr. 333.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Tasnifi, Hariciye (İE. HR.), Dosya nr. 13, Belge nr. 1327.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Hariciye Nezareti, Siyasi Kısım (HR. SYS.), Dosya nr. 2341, Belge nr. 23.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Divân-ı Hümâyun Sicilleri – Mühimme Defterleri (A. DVNSM-HM.d), Defter nr. 59, Hüküm nr. 56-125-161-174-176.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Divân-ı Hümâyun Sicilleri – Mühimme Defterleri (A. DVNSM-HM.d), Defter nr. 132, Hüküm nr. 500-501.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Divân-ı Hümâyun Sicilleri – Mühimme Defterleri (A. DVNSM-HM.d), Defter nr. 113, Hüküm nr. 17.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Divân-ı Hümâyun Sicilleri – Mühimme Defterleri (A. DVNSM-HM.d), Defter nr. 132, Hüküm nr. 324.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Divân-ı Hümâyun Sicilleri – Mühimme Defterleri (A. DVNSM-HM.d), Defter nr. 135, Hüküm nr. 969.

Araştırma Eserler

- Aktepe, M. Münir. “Nâdir Şah”. *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1972, c. 9, 154–170.
- Arslan, Mehmet. Sıdkî Paşa, Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Kitaplığı, nr. 1103 (*Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi, (IV. Murâd'ın Revan Seferi)*, İstanbul 2006).
- Aydoğmuşoğlu, Cihat. *Tarihte Tebriz*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Aykut, Nezihi Şevki. Dördüncü Murad'ın 1044 Revan Seferi Menzîlnâmesi. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Kitaplığı, nr. 1608/5, vr. 30b–35a, “IV. Murad'ın Revan Seferi Menzîlnâmesi”, *Tarih Dergisi* 34 (1984), 183–246.
- Aykut, Nezihi Şevki. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa. *Hasan Bey-zâde Târîhi (1003–1045/1595–1635): Metin ve İndeks*. C. III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- Bakır, Abdulhalik -Altungök, Ahmet. “Erken Ortaçağlarda Tebriz”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXX/1 (2015), 63–99.
- Bilgili, Ali Sinan. “Tebriz”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, c. 40, 219–222.
- Binark, İsmet. *Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dair Arşiv Belgeleri*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992.
- Blow, David. *Shah Abbas: The Ruthless King Who Became an Iranian Legend*. London: I.B. Tauris, 2009.

- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı)*. C. 2. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu – Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi (Resimli-Haritalı)*. C. IV. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Çıralı, Leyla. *Tarihî ve Arkeolojik Veriler Işığında Tebriz'in Eskiçağ Tarihi (Başlangıçtan Demir Çağı Sonuna Kadar)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum, 2020.
- Çolak, Songül – Aydar, Metin (haz.). *Târih-i Göynüklü: Osmanlı Tarihi (1123–1172 / 1711–1759) (İnceleme–Metin)*. Göynüklü Ahmed Efendi. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Danişment, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948.
- De Groot, Alexander H. “Halil Paşa, Kayserili”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, c. 15, 324–326.
- Efe, Haydar - Kızıl, Murat. “Sınır Kavramı ve Tarihsel Süreç İçinde Türkiye-İran Sınırının Oluşumu ve Önemi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/1 (2017): 77–90.
- Emecen, Feridun M. “Yavuz Sultan Selim Dünyayı Değiştiren Bir Hükümdar mı?”. *Yavuz Sultan Selim ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde*, 23-38. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024.
- Emecen, Feridun. “İrakeyn Seferi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, c. 19, 116–117.
- Gozalova, Nigar R. “Book Review: The Ottoman Tax Register of the Tabriz Province (Liva) of 1728. Translated Into Azerbaijani Language and Edited by Academician Shahin Mustafayev”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 15/2 (Ekim 2025), 285-288.
- Gündüz, Tufan (ed.). *Osmanlı Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Hammer-Purgstall, Joseph Von. *Osmanlı Devleti Tarihi*. C. 9: *Sultan IV. Murad'ın Cülûsundan Vefatına Kadar (1032–1049/1623–1640)*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985.
- Hammer-Purgstall, Joseph Von. *Osmanlı Devleti Tarihi*. C. V: *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Kaynarca Muahedesine Kadar*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985.
- Hammer-Purgstall, Joseph Von. *Osmanlı Devleti Tarihi*. C. VI: *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Kaynarca Muahedesine Kadar*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1985.
- İnan, Göker (haz.). *Târih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699–968 / 1299–1561) (İnceleme–Tenkitli Metin)*. Matrakçı Nasuh. Ed. Erhan Afyoncu. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2024.
- İpşirli, Mehmet. Naîmâ, Mustafa Efendi. *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- İşbilir, Ömer. “Kuyucu Murad Paşa”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. 26, 507–508.
- İvecan, Raif. *Osmanlı Hâkimiyetinde Revan (1724–1746)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538–1640)*. Çev. Nilüfer Epçeli. C. 3. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640–1774)*. Çev. Nilüfer Epçeli. C. 4. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Kapanşahin, Muhittin. “Kanunî Sultan Süleyman'ın İkinci İran Seferi ve Bitlis Bölgesinde Meydana Gelen Olaylar”. *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis içinde*, 165–175. Ed. Mehmet İnbaşı – Mehmet Demirtaş. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Karataş, Mehmet. *Nazmî-zâde Murtazâ'nın Gülşen-i Hulefâ'sının Tenkitli Transkripsiyonu*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2001.
- Karabalık, Kamuran. “Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Azerbaycan'ın Önemi ve Tebriz'in Osmanlı Birlikleri Tarafından Zaptı (1915)”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 47 (2021): 157–173. <https://doi.org/10.30794/pausbed.901984>
- Kılıç, Remzi. *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasî Antlaşmaları*. İstanbul: Tez Yayınları, 2001.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451–1590)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Yayınları (Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 71; Araştırma Serisi No. 60), Ankara, 1976.
- Kucak, Özlem. *Zafernâme (Tarihçe-i Fethi Revan ve Bağdat)*. Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007.
- Külbilge, İlker. *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1703–1747)*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.
- Kütükoğlu, Bekir Sıdkı. “Tahmasp I”. *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970, c. 11, 637–647.
- Kütükoğlu, Bekir. *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578–1590)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1962.
- Matthee, Rudi. “The Ottoman-Safavid War of 986-998/1578-90: Motives and Causes”. *International Journal of Turkish Studies* 20/1-2 (2014), 1-20.
- Minorsky, Vladimir Fedoroviç. “Nâdir”. *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1964, c. 9, 1–6.

- Minorsky, Vladimir Fedoroviç. “Tebriz”. *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, c. 12, 82–98.
- Murphey, Rhoads. “Kasrîşirin Antlaşması”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. 24, 575–576.
- Musa, İsmayıl. “Azerbaycan–Osmanlı Siyasî-Askerî İlişkileri (1917–1918)”. *Bellekten* 64 (2000): 509–522. <https://doi.org/10.37879/bellekten.2000.509>
- Nejabati, Akram. “1725 Yılında Osmanlı Tahrir Defterine Göre Tebriz (Tabriz in 1725 According to the Ottoman Tax Registers)”. *Social Science Development Journal* 6/25 (2021): 389–403. <https://doi.org/10.31567/ssd.382>
- Nişancı Mehmed Paşa. *Tarih-i Nişancı Mehmed*. Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Kitaplığı, nr. 2375, İstanbul, 1290 h.
- Onullahi, Seyidağa. *XIII–XVII. Asırlarda Tebriz Şehri (Sosyal-İktisadî Tarihi)*. Bakü: Elm Neşriyatı, 1982.
- Özcan, Abdülkadir (ed.). *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih-Medeniyet-Kültür*, C. 2. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 1996.
- Özcan, Abdülkadir (ed.). *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih-Medeniyet-Kültür*, C. 4. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 1996.
- Özcan, Azmi. “Nâdir Şah”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, c. 32, 276–277.
- Özçelik, Emirhan. “Tebriz ve Şirvan Eyaletlerinin Muhafazası (1583–1591)”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2021, 131–158.
- Pazan, İbrahim (haz.). *Zübdetü’l-Tevârih: Osmanlı Tarihi*, Seyyid Lokmân (1299–1595) (İnceleme–Tenkitli Metin).. Ed. Göker İnan. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022
- Peçevî, İbrahim Efendi. *Târih-i Peçevî*. C. I. İstanbul, 1281–1283 h.
- Polat, Kader. *V. ve XV. Yüzyıllar Arasında Tebriz*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010.
- Sarıççek, Sertaç. “Askerî ve Siyasî Yönden 1585–1586 Tebriz Kuşatması”. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi* 34/2 (2024), 1–33. <https://doi.org/10.54078/savsad.1457231>
- Şimşek, Oğuz. “Tebriz Şehrinin Ortaya Çıkışı ve Coğrafi Özellikleri”. *Düşünce Dünyasında Türkiz (Siyaset ve Kültür Dergisi)*, 2015, 121–144.
- Tefazzülî, Ahmed. “Enûşirvân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, c. 11, 255–256.
- Togan, A. Zeki Velidi. “Azerbaycan”. *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1979, c. 2, 91–118.
- Tuysuz, Şaban Cem. “İpek Yolu’nda Önemli Bir Kavşak, Tebriz (1236–1380)”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/28 (2021): 289–300.
- Usul, Dilber. “Orta Çağ’da Tebriz”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 18 (2021): 82–106. <https://doi.org/10.46400/uygur.1024024>.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı. *Osmanlı Tarihi. C. II: İstanbul’un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman’ın Ölümüne Kadar (1453–1566)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı. *Osmanlı Tarihi. C. III, 1. Kısım: II. Selim’in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı. *Osmanlı Tarihi. C. III, 2. Kısım: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Yazıcı, Tahsin. “Hemedan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. 17, 183–185.
- Yıldırım, Nermin. *Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi’nin Zafernâme adlı eseri (Tarihçe-i Fethi Revan ve Bağdat): Tahlil ve Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- Yılmaz, Ziya. “Murad IV”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, c. 31, 177–183.
- Yousefnia, Ali Rad. “One History and Two Narrations: Contrasting Safavid and Ottoman Histories of Tabriz and Azerbaijan Region”. *Proceedings of the Society of Architectural Historians Australia and New Zealand: 37, What If? What Next? Speculations on History’s Futures*. ed. Kate Hislop - Hannah Lewi. 547-554. Perth: SAHANZ, 2021.
- Zeyrek, Yunus. *Revan Seferi Rûznâmesi*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Kitaplığı, nr. 405. *IV. Sultan Murâd’ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Zeyrek, Yunus. *Tarih-i Osman Paşa (Özdemiroğlu Osman Paşa’nın Kafkasya Fetihleri ve Tebriz’in Fethi 1585)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

EXTENDED ABSTRACT

Throughout history, Tabriz occupied a highly significant position due to its strategic location at the crossroads of major commercial and military routes connecting the East and the West. Because of its control over important natural passages and trade networks, the city became not only an economic center but also a political and military focal point for many powerful states throughout different historical periods. From the era of the Manna Kingdom onward, Tabriz came under the rule of numerous dynasties and empires including the Medes, Sasanians, Abbasids, Seljuks, Ilkhanids, Qara Qoyunlu, Aq Qoyunlu, Safavids, and Ottomans. Owing to this historical background and its geographical importance, the city eventually emerged as one of the principal centers of Ottoman-Safavid rivalry.

The importance of Tabriz was closely connected with its role on the Silk Road, which transformed the city into one of the most active commercial hubs of the region. During the Ilkhanid period, Tabriz experienced major urban and economic development through the construction of bazaars, caravanserais, inns, and commercial complexes that attracted merchants from different parts of the world, especially Venetian and Genoese traders. This prosperity increased the city's political value and made it an important target for regional powers seeking economic and strategic superiority. During the Aq Qoyunlu period, Tabriz gained further prestige by becoming a capital city. A decisive transformation occurred in 1501 when Shah Ismail I established the Safavid Empire in Tabriz and declared the city its capital. This development reshaped the political and sectarian identity of the city and elevated Tabriz into the ideological center of Safavid power. As a result, the city became one of the main arenas of conflict between the Safavids and the Ottoman Empire.

The Ottoman-Safavid conflict intensified significantly during the reign of Selim I. The Ottoman administration considered Safavid influence over the Qizilbash communities in Anatolia a serious political and religious threat. Shah Ismail's propaganda activities and attempts to spread Safavid ideology within Ottoman territories created growing tension between the two states. In response, Selim I launched a military campaign against the Safavids in 1514, culminating in the Battle of Chaldiran. The Ottoman victory at Chaldiran dramatically altered the balance of power in the region and opened the way for the Ottoman occupation of Tabriz. Following the battle, the Ottoman army entered the city and Ottoman sovereignty was symbolically proclaimed through the Friday sermon delivered in the name of Selim I. However, despite this important military success, the Ottomans encountered serious difficulties in maintaining permanent control over Tabriz. The Safavids implemented scorched-earth tactics while retreating, destroying resources and infrastructure in order to weaken the Ottoman army. In addition, the harsh geographical conditions of the region and the long Ottoman supply lines created major logistical challenges. Nevertheless, the conquest of Tabriz represented a significant political and symbolic achievement for the Ottoman State. The transfer of craftsmen, scholars, and artists from Tabriz to Istanbul also contributed greatly to Ottoman cultural and artistic development.

During the reign of Suleiman the Magnificent, Tabriz remained one of the primary objectives of Ottoman eastern policy. In the Iraq Campaign of 1534, the Ottoman army once again entered Tabriz before advancing toward Baghdad. However, Tahmasp I avoided direct confrontation and instead relied on defensive and attritional strategies. Roads, resources, and supply routes were systematically destroyed in order to exhaust the Ottoman army. Similar problems emerged during Suleiman's later Iranian campaigns of 1548–1549 and 1554. Although Ottoman forces repeatedly succeeded in reaching Tabriz, they could not establish lasting authority over the region. The Safavid avoidance of open battle combined with the limitations of Ottoman logistics in difficult terrain caused the city to change hands several times. Eventually, the conflict entered a temporary period of stability with the signing of the Peace of Amasya in 1555. This treaty, recognized as the first official peace agreement between the Ottomans and the Safavids, determined the status of several contested regions including Tabriz.

At the end of the sixteenth century, the Ottomans once more attempted to strengthen their control over Tabriz. Under the leadership of Ozdemiroglu Osman Pasha, the city was captured again in 1585. Following the conquest, defensive measures and military fortifications were reinforced in order to secure Ottoman authority. The Treaty of Ferhat Pasha officially recognized Tabriz as Ottoman territory. However, this situation changed after Abbas I of Persia ascended the Safavid throne. Taking advantage of the Ottoman Empire's internal difficulties, particularly the Celali rebellions, Shah Abbas reconquered Tabriz in 1603. After regaining the city, he ordered the destruction of several Ottoman structures and pursued harsh policies toward the Turkish population. These developments demonstrate that Tabriz represented not only a strategic military objective but also a center of ideological, sectarian, and cultural competition.

Throughout the seventeenth century, the Ottoman State continued its efforts to reclaim Tabriz through various military campaigns. Temporary periods of balance were established through agreements such as the Treaty of Nasuh

Pasha and the Treaty of Serav. One of the most important Ottoman attempts occurred during the reign of Murad IV, who personally led the Tabriz Campaign of 1635. Although the Ottoman army succeeded in entering the city, severe winter conditions, supply shortages, and the Safavid evacuation policy forced the Ottomans to withdraw once again. Finally, the Treaty of Zuhâb definitively left Tabriz under Safavid control and established a frontier that largely formed the basis of the modern border between Türkiye and Iran.

In conclusion, Tabriz maintained its significance throughout history because of its strategic geographical position, commercial prosperity, and political value. Although the Ottoman State repeatedly captured the city during different periods, permanent control could not be achieved due to Safavid defensive strategies, difficult geographical conditions, and logistical limitations. Nevertheless, Tabriz remained one of the most important objectives of Ottoman eastern policy and continued to symbolize the political, military, and sectarian rivalry between the Ottoman and Safavid states for centuries.